

“ODKLÍNANIE POVESTÍ“ AKO HĽADANIE NÁRODNEJ IDENTITY (Koncept Pavla Dobšinského)

BLANKA ŠULAVÍKOVÁ, Kabinet sociálnej a biologickej komunikácie SAV, Bratislava

ŠULAVÍKOVÁ, B.: „Disenchantment of Folk-tales“ As Searching for National Identity
FILOZOFIA 59, 2004, No 10, p. 757

The paper examines the Slovak folk-tales collected and written by Slovak Renaissance writer Pavol Dobšinský. In his work the author of the paper does not see only an implicit philosophy, symptomatic for literary works or reflections, but also explicit philosophical formulations and attitudes. The author thinks, that Dobšinský followed Hegel's explanation of history as well as his vocabulary, strictly dividing his own work into several parts corresponding given problems. The result of his rigorous work corresponds his objectives. His work is valuable also from another point of view: it brings many findings and inspirations concerning this type of folklore even for a contemporary reader.

Motto:

*„Zpotvorily by sme vlastný národný obraz
a typ v sebe, keby sme stali sa národom
čisto nasledovateľským iných národov,
trebárs jak prerazené a uhladené cesty
vzdelanosti už majú.“*

(P. D.)

Meno spisovateľa, literáta, štúrovca a evanjelického kňaza Pavla Dobšinského (1828 – 1885) je známe a do dnešných dní živé najmä v súvislosti so slovenskými povestami a rozprávkami, ktoré vytrvalo písal a publikoval na základe ústneho podania. Hoci pred ním ich zbierali a urobili v tejto oblasti prácu napríklad aj Samuel Reiss (zostala len v poznámkach) a Janko Francisci Rimavský (prvý vydavateľ povestí) a dotkol sa ich aj Ľudovít Štúr,¹ Dobšinského dielo je najkomplexnejšie, pričom u neho môžeme zaznamenať aj hlbšie úvahy, založené na rozbere povestí na základe filozofického interpretačného rámca. Samuel Š. Osuský vo svojich *Prvých slovenských dejinách filozofie* píše, že „Hurban správne nazval tieto úvahy filozofiou poézie a histórie“ ([7], 5).

ODKLÍNANIE. Svojou prácou *Úvahy o slovenských národných povestiach* (1871) sa Dobšinský pokúša, ako sám poeticky hovorí, „odklínať zjavné tajnosti našich povestí“ a dôjsť tak počiatkom myslenia a jestvovania národného ducha a života.²

¹Dobšinský hovorí, že Štúr ich vo svojej práci *O národných písniach a povestech plemen Slovanských*, ktorá vyšla po česky v r. 1850 v Prahe, odbavil len veľmi krátko, pričom piesňam venoval 134 strán a povestiam iba 6. (Dobšinského úvahy o povestiach majú 170 strán.)

²Lebo tak, ako život Ríma netreba začínať Cézarimi, tak netreba ani ten náš začínať Mojmi-

Usiluje sa tým prispieť k sebazpoznaniu národa tak, ako je pevne presvedčený o tom, že „máme svoj vlastný národný názor a vid sveta,, ktorý je potrebné odkrývať a pestovať“ ([3], 5).

Báječnosť. Prívlastok „báječný“ používa vo význame „vybájený“ či „mýtický“, čo v kontexte s jeho dnešným významom³ vnáša do jeho rozboru nečakané čaro. Napríklad sa v ňom hovorí o „báječných povestiach“, „duchu báječnom“, „báječných predkoch našich“ či „báječníkoch“, čo príjemne ozvlášťňuje čítanie a dodáva textu vitalitu aj po vyše 130-tich rokoch od jeho vydania.

Keď v rokoch 1840 – 1948 začínali národovci so zberateľskou prácou, neváhali považovať povesti za zachytenie skutočných dejov a bohatierskych činov synov a dcér slovanských ([3], 7), hovorí Dobšinský. V roku 1870, keď sám píše úvod k svojim úvahám, považuje za dôležité vysvetliť i dokázať, že neobsahujú historické deje či postavy. Každá, aj keď sa zdá, že by mohla obsahovať aspoň časť historického príbehu, zabieha do krajín a pomerov neskutočných, privádza do deja neslýchané veci a bytosti, aby sama sňala historický pohľad z očí a ukázala, že celý dej je len dielom obrazotvornosti ([3], 11). Aj keď teda majú povesti epickú podobu, zrodili sa ako odpovede na prvé otázky, ktoré si kladol ľudský duch, sú vyjadrením jeho ponímania sveta a ako prvé umenie všetkých duchovne obdarených národov vyjadrujú dávne zmyšľanie či učenie predkov o vzniku a ponímaní sveta a prírody, o jej silách i vyšších bytostiach, ktoré ich vyvolávajú a spravujú, ako aj o spôsobe života a pomeroch, v ktorých žili. Znamená to teda, že aj keď zahalené v rúchu tajomna a fantastickosti, „povesti naše sú myšlienky“ ([3], 11).⁴

Svet myšlienok. Ide teda o svet myšlienok pochádzajúci z doby prvej mladosti, keď národ bol umelcom a básnikom, obrazotvornosť prevládala nad suchým triezvym rozumom ([3], 9). Jeho fantastickosť patrí k detskému veku národov, keď myseľ ľudí obľubuje neobyčajnosť a podivnosť, prekypuje bujnosťou a neviaže sa určovaním času či miesta, dejov ani ich aktérov ([3], 150). V tomto fantastickom svete Dobšinský nachádza svedectvo, že náš národ bol už vtedy čulým a umenia schopným národom krásy. Zdrojom tohto sveta je „sám duch národa duch ľudský, na prvom stupni svojho sebavedomia postavený, vidom i obdivom sveta mocne dojmutý a pohnutý, pomery svoje k svetu, Božstvu i ľudstvu usporiadajúci“ ([3], 9).

Na tejto prvej úrovni svojho sebaavedomenia duch vyjadruje myšlienky len obrazne, všetko predstavuje a učí symbolicky. A to, že povesti utvoril duch na tomto stupni uvedomenia, nerozlišujúci ešte prísne hranicu medzi duchom uvedomelým a nevedomou hmotou, vysvitá podľa Dobšinského z nekonečného zosobňovania a prírody v nich. Na

rom, Rastislavom či Samom ([3], 5).

³ „Báječný“ – 1. nádherný; 2. dobrý; 3. výborný ([9], 35).

⁴ Na margo prístupu Samuela Reissa, ktorý prvý začímal so zbieraním povestí a chcel v nich vidieť skutočné historické deje a postavy (v povesti *Neboj sa* videl kresťanského bohatiera Dragomira a stret pohanstva a kresťanstvom), dodáva: „Všetko sú to postavy a deje smyslené, výtvary čirej obraznosti básnika.“ ([3], 11 – 12) Nesúhlasí ani s Reissovou interpretáciou kresťanského pôvodu povestí, aj keď nadväzuje na jeho ideu, že povesti zobrazujú národný život našich predkov a ich skúmanie je užitočnejšie ako skúmanie suchých kroník mníšskeho stredoveku v zaprášených archívoch ([3], 170).

jednej strane sa síce nikde neobjavuje duch bez hmoty, vždy len s ňou zviazaný, avšak na strane druhej niet hmoty, do ktorej by sa neprenášal duch a nemohol by v nej začať svoju činnosť tak ako v tele človeka. Dobšinský sa domnieva, že to vyjadruje stav, keď ľudský duch už vie o dvojbytnosti človeka, bytnosti duše a tela, nezávislosti ducha od hmoty, na rozdiel od materializmu, ktorý tvrdí, že niet samobytného ducha bez tela, že hmota je všetko. V povestiach je teda vyjadrený stav, keď duch ešte nedospel na takú úroveň povedomia ako kresťanstvo, ktoré verí, že telo sa rozсыpa v prach a uvoľnený čistý duch sa navráti k bohu. Hoci názor v nich obsiahnutý, teda videnie ducha vždy len stelesneného, vedie podľa jeho mienky k metempsychóze, t. j. k viere o putovaní duše z tela do tela, ktorá je tiež výtvorom ducha nevedomelého ([3], 12 – 13), povesti predstavujú prírodu ako zosobnenú a oduševnenú, korí sa silám povýšeným nad hmotu. Stavajú teda ducha nad hmotu a ten zostáva len akýmsi jeho rúchom. Panteizmus našich povestí teda nie je materialistický, ale „psychologický“; nie hmota je stvoriteľskou silou, ale duch jej prináša život, oživuje ju ([3], 70).

ČLOVEK. Dobšinský chápe človeka ako bytosť obdarenú láskou a citom, ktorú však svet nielen dojíma. Je rozmyšľajúcim a skúmajúcim tvorom, uchopuje svet svojou myslou; utvára si o každej veci jasné a presné pojmy, na ich základe poznáva jednotlivosti i celok a navyše je aj sám predmetom tohto poznávania. Ak by tento proces neprebíhal, človek by sa nikdy nepovzniesol od poznania hmoty a jej prvkov, nikdy by sa nedostal za svet viditeľný. Ľudský duch hľadá „pojem pojmov“ čiže ducha, ktorý prvotne poňal, pochopil a potom aj všetko vytvoril. Napriek všetkej rôznorodosti a rozmanitosti vidí vo svete rozumný rozmer všetkých vecí i to, že ich mieru a celok sveta nemôže udržiavať hmota ani náhoda, „jedine myseľ, rozum, súd, duch, tiež nekonečne myslivý, nekonečne rozumný, večne múdry“ (podčiarkol P. D.). Tak postupuje mysliaci ľudský duch od pojmov k prapojmu, od príčin k prapríčine, od vnímania sveta k poňatiu jeho pôvodu a vzniku. „Duch konečný zapríčinený vznáša sa k duchu nekonečnému, nezapríčinenému“. V čase vzniku povestí, keď ľudia ešte nepoznali čisté a prísne myslenie, pojmy ešte neboli filozofické, ale myseľ už dospela k pojmom spravodlivosti, večnosti, krásy, dobra a pravdy, teda zaznamenala, ako „duch zdeľuje sa duchu“ ([3], 68 – 69).

Človek obdarený vôľou je bytosť „sebaurčujúca“, ktorá na ceste svojho sebaurčovania prichádza do rozporu s tým, či má uprednostniť svoje zmysly, čo ho vedú k náruživosti a do vleku vášní, alebo na základe rozumných zásad umítniť svoju telesnosť. Hľadá svoju samostatnosť a slobodu v rozumnom, múdrom a dobrom konaní, usiluje sa pochopiť, ako by mohol byť samostatný a úplne slobodný, ako by sa mohol určovať dokonale rozumne, múdro konať v mene dobra. Ľudský duch teda hľadá ducha čistého a nekonečne slobodného, skúša poznať jeho vôľu a podľa nej usporiadať svoj život, cítením i konaním sa jej pripodobniť. V tomto splynutí vôle ľudskej a vôle najslobodnejšieho ducha hľadá i nachádza svoju slobodu ([3], 77). Povesti zachytávajú toto hľadanie a prispievajú k sebaurčovaniu človeka zobrazením cností, potupy, šťastia, záhuby, otroctva, slobody, dobra i zla. Pôsobia na neho zachytením vzorov telesnosti a zla, cností i duchovnosti, varujú ho a učia rozlišovať.

Rovnosť jednotlivcov. Každá naša povesť sa začína rodinnými pomermi, rodina je najužším zväzkom spájajúcim človeka s človekom a celým ľudstvom. Na vytvorenie

manželstva je potrebná obojstranná zhoda a samostatná vôľa, aj keď sa v povestiach stretávame s prísny, mravne i právne vyvinutým patriarchálnym usporiadaním. Nikto sa nesmie miešať do rodinných záležitostí, každá sa riadi nezávisle na základe rodinného práva a mravov. Ľud alebo národ je jedno obyvateľstvo krajiny, nedelí sa na nijaké kasty. Rovnaká prísna spravodlivosť vládne nad všetkými, odmieňa dobrých a trestá previnilcov; zvlášť prísne sa stíha previnenie majetnejších nad chudobnejšími, sinejších nad slabšími. Povesti zobrazujú aj mocenské boje a nepriateľstvá medzi krajinami a chceli by vidieť ľudský svet poddaný a poddávajúcí sa dobrým a múdram víťazom. Celé ľudstvo je však v nich poňaté tak, že to jeden rod, ktorý má rovnaký pôvod. Dobšinský na mnohých miestach akcentuje, že v našom bájosloví niet ani zmienky o tom, že by jedni ľudia boli význačnejší miláčikovia božstva ako iní, ako je to v gréckej či indickej mytológii, a niet v nich ani rozdielu medzi slobodnými a otrokmi. Feudálnu hierarchiu považuje nielen za cudzorodý prvok, neskôr vnesený do života nášho národa, ale doslova za odrodilstvo od národného ducha, založeného na princípoch rovnosti ([3], 108). „Feudálno-aristokratický systém“ najväčšmi zasiahol náš národ, avšak jeho duch sa mu nepodrobil, „panštinu či robotu pánom povinnú a stav svoj feudálny, kým trval, považoval za nevoľníctvo“ ([3], 165 – 166).

Ideál ľudskosti. Autor *Úvah o slovenských povestiach* opisuje a dokladá početnými príkladmi v nich zobrazený ideál vzťahu človeka k človeku založený na rovnocennosti, priateľskosti, vzájomnej pomoci a úcte k bohu. Opisuje, že nezľutovať sa nad opusteným a trpiacim tvorom je v nich najväčším previnením proti ľudskosti, s rovnakou úctou sa pristupuje ku každému tvorovi, pričom človek má k prírode zvnútornený živý vzťah, spočívajúci na vzájomnom dorozumívaní a súcitení. Osud každého človeka sa podľa našich povestí rozhoduje na rázcestí vlastného dobrovoľného rozhodnutia, prízvukuje Dobšinský. Rozhoduje sa, aký má kto údel, či ho stihne nešťastie a zlo, teda pôsobenie zlých mocností po krátkom pohodlí, alebo to bude šťastie a dobro, priazeň dobrých bytostí po vykonanej skúške. Zlatými písmenami je v nich napísané: „Odmena cnosti, trest neprávosti“, pričom viera, že dobré mocnosti nedajú zahynúť dobrému, je prvotnou dôverou, v ktorej náš národ prečkal svoje pohromy po celé stáročia, až tisícročia ([3], 131 – 132).

Povesti zobrazujú človeka síce podrobeného vôli božstva, ale predsa ako osobnosť, ktorá koná z vlastného rozmyslu i vôle, kladie si vlastné ciele a následky svojich činov potom aj sama nesie. Ak vykoná zlo, prináša mu to hanbu a nešťastie, ak dobro, ozdobí ho sláva a blaženosť. Je hlavne človekom srdca a meradlom jeho ľudskosti a ducha je dosiahnutie vznešených cieľov. Ideálom slovenského človeka je tak bytosť spočiatku chatrná, zanedbaná, slabá a opovrhovaná, ktorá dospeje k poznaniu seba samého a svojej úlohy. Poznajúc sám seba mocne zatúži po vykonaní niečoho dobrého, slávneho a dospeje k odhodlaniu, k samostatným dobrým činom. Borí sa s neprajnosťou, ale jeho odhodlaný duch pretrpí urážky a prekoná prekážky, jeho túžba po dosiahnutí vznešeného cieľa je nezlomná. Vyberá sa hľadať stratenú krásu či nevinnosť, chce zmieriť a napraviť viny iných, vydobýť stratené dobro, nie však pre seba, ale pre všetkých. Na ceste činov zakúša rôzne nebezpečenstvá a skúšky, nástrahy však prekoná obozretnou odvahou a múdrosťou, smelými činmi, nevyčerpatelnou trpezlivosťou či neúnavnou prácou. Bojuje vždy otvorený a čestný boj, lešť a podvod odráža. Hoci tu i tam podľahne ľudskej slabosti a okúsi trpké následky, nezastane a prečistený v ohni

utrpenia, práce a boja dosiahne svoj cieľ ([3], 55 – 58). Takýto ideál človeka si národ v povestiach vypestoval a Dobšinský v tom vidí dôkaz, že jeho duch mravne neupadol. Je to známka toho, že odvracia tvár od ťažkých pomerov a „nesie sa k pomerom lepším“ ([3], 65). Je presvedčený, že v povestiach zobrazované cesty človeka z najnižšej nízkości na najvyšší stupeň slávy, dozrievajúceho vždy k vyššej úlohe, oddaného kráse a dobru, šľachetného, nepoddávajúceho sa a vytrvalo zápasiaceho, je neomylnou veštbou a proroctvom, ktoré vymeriava pravú a bezpečnú cestu budúcnosti. Národ tým podľa neho vyjadril svoju veľkú vieru vo vznešené poslanie človeka a ľudstva ([3], 58).

NÁROD. Keďže povesti sú najranejším dielom mladistvého obrazného ducha národa, sú také staré, ako je staré prvé prebudenie sa národa k mysleniu a ponímaniu sveta, ako dávny je jeho vlastný mravný a duchovný život. Znamená to teda, nazdáva sa Dobšinský, že „národ a povesti tak sa majú k sebe ako pôvodca a dielo jeho, oni sú sebe súvekoví rovesníci“ ([3], 142).

Minulosť. Vznik povestí nespája Dobšinský s prijatím kresťanstva (od r. 863) ani s obdobím, počas ktorého sa podľa neho slovanský pranárod rozširoval a začal rozvetvovať v kmene (r. 200 – 800), ale s ešte starším obdobím ([3], 142 – 144). Ešte pred rozdelením sa na kmene slovanský pranárod mal svoje povesti a tradíciu, teda v pomeroch skutočného života dostatočne zakotvený názor sveta, s ktorým sa rozišiel po Európe. Základné názory, z ktorých sa vyvinulo samostatné slovanské bájoslovie, porovnateľné s bájoslovím iných národov, stavia tak Slovanov na jednu úroveň so svetodejným, známymi a skúmavými národmi, menovite s gréckym. Aj napriek tomu, že iné národy boli šťastnejšie a slávnejšie, skôr vstúpili na dejisko sveta, kým o Slovanoch história mlčí, lebo žili vzdialení od hluku a slávy sveta.

Dobšinský sa domnieva, že „duch ľudský myslivý a tvorivý“ môže svoje pojmy a myšlienky zabudovať v sústavný celok u akéhokoľvek jednotlivca či národa, „u Indov i Slovanov i kdekoľvek duch je“ ([3], 147). Národ si utvoril vlastný svet povestí čiže vlastné videnie a nepožičaný názor na svet, čím dal sebe samému pôvodné samostatné jestvovanie. Ešte aj po počiatočnom rozvinutí svojich názorov a spôsobov svojho života mohol žiť pokojne po mnohé storočia na základe svojho rodinného práva a názoru na svet na území vzdialenom od svetodejinných pohrôm, ponechaný životu v lone prírody. Neskôr sa rozširoval a rozčleňoval do kmeňov, ktoré žili v susedstve rozličných národov a jeho reč sa rozdelila na odlišné kmeňové nárečia.⁵

Budúcnosť. Slovenské povesti sú doplňujúcou, pekne a bohato sa zelenajúcou vetvou mýtov slovanských, ľud ich pestuje a zachováva ich starobylosť, k čomu

⁵ Dobšinský hovorí o tomto období ako tisícročí, „v ktorom slovanský pranárod rozširoval sa v kmene, zaujavšie široké územie Európy od Tatier (Karpátov, Chorvátov) na sever i na juh, na východ a na západ, v ktorom i reč jeho započala rozpadáť sa na kmeňové nárečia, a kmene dostávali sa do rozličného susedstva iných národov“ ([3], 143).

Na koncepcii neskoršieho rozvetvenia pôvodne jednotného (pra)národa na kmene stávali aj ďalší slovanskí národovci. Pôvodne išlo o jeden československý kmeň (Kollár), pričom o interpretáciu Slovákov ako osobitného kmeňa sa vehementne zasadil Ľudovít Štúr. Dobšinský naplno súzvučí s kľúčovými postojmi Štúra aj v otázkach interpretácie národných práv i prostriedkov ich dosiahnutia, ako aj s ich filozofickým zdôvodnením.

prispieva už samotná poloha našej vlasti, jej hornatosť, ktorá cudzích nevábi, ako aj spôsob života, ktorý neustále viaže k prírode a vedie ľudí k zachovávaniu čistoty mravov. Dobšinský charakterizuje náš ľud, podobne ako aj ostatní štúrovci, ako ľud prírody a mravu, tichej a dobre zachovanej domácnosti ([3], 156 – 164). Zdôrazňuje, že náboženské chrámy a spisy, ani školy, predtým latinské a teraz maďarské, prístupné len vyšším stavom, neumožnili vzdelanie národa a prenikanie nových ideí. A národný duch, ktorý sa začína starať aj o mimonáboženské a všestranné vzdelanie, nemal ešte čas a silu zachvátiť celý národ, masa ľudu zostáva nevzdelaná, „ešte v celku neodkliata“ ([3], 165). Dobšinský nás však vo svojej analýze povestí utvrdzuje, že národ, ktorý si toľko zakladá na kráse, pravde a dobre, ktorý tak jasne vidí víťazstvo, „nielen bude hoden lepšej budúcnosti, ako to už nemeckí filozofovia (Herder) povedali, ale istotne aj dojde k nej, ako to naši vedomci (Kollár) videli i hlásali“ ([3], 59).

ZÁVERY. Rozbor slovenských národných povestí z Dobšinského pera považujem za prípad myšlienkovkej aktivity, ktorá obsahuje nielen implicitnú filozofiu príznačnú pre literárne dielo či úvahy, ale aj explicitné filozofické formulácie a postoje. Zapája sa tak do procesu rozširovania určitých filozofických náhľadov a postojov; a ak aj neprináša z filozofického hľadiska nové riešenia, takéto náhľady sprostredkúva. Hoci nejde o prípad výraznejšieho autentického prínosu či dosahu na rozvoj filozofického myslenia,⁶ nazdávam sa, že je potrebné sa venovať tomu, v akých podobách sa šírili filozofické náhľady prostredníctvom iných druhov kognitívnych či umeleckých aktivít. Najmä ak takéto diela mohli byť prostredníkom kontaktu čitateľov aj s explicitným vyjadrením filozofických názorov a mohli tak pôsobiť ako jeden (možno aj jediný) zo zdrojov ich filozofickej vzdelanosti.

Interpretácia povestí na základe Hegelovho prístupu k človeku, dejinám i jeho slovníka je v Dobšinského texte viditeľná a nie je potrebné zvlášť ju odkrývať; treba však doložiť, že on sám to nikde nespomína. Ak sa však pozornejšie začítame do Hegelových myšlienok v jeho *Filozofii dejín*, vystúpia zreteľnejšie aj dôvody, pre ktoré venuje toľko pozornosti niektorým otázkam. Napríklad dokazovaniu, že národu už v dávnych časoch bolo otroctvo cudzie, že veštecké praktiky zaznamenané v povestiach nie sú čarodejníctvom, ale pátraním po osude ako božom úmysle, že v rodinách panoval prísny patriarchálny poriadok a pod. Taktiež, že jeho zdôrazňovanie rovnocennosti slovanského bájoslovnia s gréckym nie je len nejakým samoučelným prejavom jeho romantického nadsadzovania. Hegel totiž keď vysvetľuje, že dejiny sa začínajú vtedy, keď sa prejaví duch, podrobne na príklade afrických kmeňov opisuje, že duch nie je tam, kde niet boha, práva a morálky, kde panuje opovrhovanie ľudmi, je možný kanibalizmus aj otroctvo, kde neplatí rodinná mravnosť, človek čaruje, lebo sa nazdáva, že rozkazuje prírodnej moci, nevie nič o nesmrteľnosti duše a kde je možné surovú zmyslosť spútať len despoticou mocou ([5], 98, 100 – 101). Dobšinský chce dokázať rovnocennosť slovanského pranároda s inými civilizovanými národmi, preto musí ukázať, že si už vytvoril duchovné artefakty, v dávnej minulosti dospel k prvotným myšlienkam a pojmom, žil na základe mravných i právnych vzťahov, aj keď ich zachytil len

⁶ Reagujem tu na úvahy a inšpiratívne podnety, ktoré formuloval na stránkach tohto časopisu Vladimír Bakoš v štúdií „Otázniky nad dejinami slovenskej filozofie...“ predovšetkým na tú časť, ktorá sa dotýka prístupu k dielam nefilozofických osobností ([1], 679 – 680).

nedokonalými prostriedkami obraznej symboliky. Lebo národ podľa Hegela môžeme poznať len prostredníctvom jeho ducha, „duch nejakého národa: je určitým duchom, ktorý sa vybudúva v existujúci svet, teraz jestvujúci a zotrvávajúci vo svojom náboženstve, kulte zvykoch, zriadení a politických zákonoch v celom rozsahu svojich ustanovizni, vo svojich udalostiach a činoch...“ ([5], 79).

Náboženstvo podľa Hegela začína „vedomím, že jestvuje niečo vyššie ako človek“ ([5], 98), a predstava o bohu tvorí podľa neho všeobecný základ nejakého národa ([5], 56), čo pomáha pochopiť aj Dobšinského úsilie čo najdôslednejšie vykresliť vzťahy človeka k bohu. Nekladie vznik národa do obdobia prijatia kresťanstva,⁷ ako to robí napríklad Karol Kuzmány, ktorý považuje pohanský vek za „mrzký“ a do predkresťanského obdobia sa vracia len kvôli filologickému štúdiu; hovorí o „blúdení“ našich predkov a je presvedčený, že o nesmrteľnosti duše nemali ani potuchy (pozri napr. ([7], 143).⁸ Dobšinský v povestiach nachádza už monoteizmus, myšlienku jednobozštva, ktorá sa podľa neho nimi tiahne ako červená niť, a dokazuje, že idea jediného spravodlivého a vševedúceho božstva, hoci niektoré výrazy v povestiach poukazujú na neskorší vplyv, nie je do nich vnesená neskôr. Od kresťanského poňatia ho odlišuje jeho rozdvojenie na dobrú a zlú stránku; to, že je nositeľom dvojakej tvárnosti – zla i dobra ([3], 34 – 37).

Dobšinský sa usiloval veľmi dôsledne vyrovnáť s nástrahami Hegelovej koncepcie dejín v zmysle jej možných nevýhodných dopadov pre vnímanie úrovne nášho národa či interpretáciu povestí, poctivo vyvodzoval a dokazoval, prekonávať všetky jej úskalia. Tak ako už Štúr ani on sa ňou však nemohol nechať viesť úplne, prirodzene neprijal ani jeho konkretizáciu vývojových stupňov a ich dovŕšenie v germánskom národe, čím by sa zbavoval nádejí na lepšiu budúcnosť a odsúdil slovanské národy na zohrávanie podružnej úlohy. Tu sa štúrovci nechali radšej presvedčiť Herderovým vešteckým proroctvom o slávnej budúcnosti Slovanov. Ako je známe, Štúr situoval dovŕšenie vývoja v kresťanstve a neprijal ani Hegelovo ponímanie vodcovského národa, jeho rolu zužoval len na vodcovstvo duchovné. Aj keď sa Dobšinský vo svojom rozbere nechal viesť logikou Hegelovho výkladu a veľmi presne rozčlenil svoju prácu do problémov, ktoré reflektovali problematiku, s ktorou sa potýkal. Ak chcel rozanalyzovať povesti v intenciách tejto koncepcie a v rámci nej vydokladovať a určiť stupeň ich duchovnosti, obsahovej a estetickej kvality, výsledok jeho práce zodpovedá cieľu. Urobil to na dobrej úrovni, presvedčivo a precízne a hoci aj neprijímame filozofiu, na základe ktorej povesti interpretuje, a nemusíme súhlasiť ani s presvedčeniami obsiahnutými v jeho konkrétnom výklade, musíme jeho prácu oceniť tiež preto, že prináša množstvo poznatkov, námetov a inšpirujúcich pohľadov na tento druh slovesnej tvorby aj z hľadiska dnešného čítania.

Prostredníctvom svojej analýzy povestí Dobšinský pátra po každodennom živote ľudí, zvykoch, spoločenskom usporiadaní i hodnotách, aby tak zachytil v nich skryté významy a cestou rozboru ich obsahu i formy ho bližšie charakterizoval. Svoje úvahy

⁷ „Kresťanstvo našim povestiam vznik a pôvod naskrze nemohlo dať; bo ono naskrze nedalo vznik a pôvod zbožňovaniu prírody a tak podstatnému názoru a východištu našich povestí“, aj keď sa v nich vyskytujú zrejmé znaky a obrady, ktoré kresťanská cirkev udomácnila v našom národe, ide len o rúcho, nie o podstatu povestí, sú to vrstvy zeme, ktoré sa nalepili na žulovú horu povestí, keď po záplave kresťanstva prebýjala sa zo svojich hlbokých základov na povrch sveta ([3], 143).

⁸ Ide o jeho prednášku *O pohanstve a kresťu slovenského národa* prednesenú pri príležitosti osláv tisícročia príchodu cyrilometodejskej misie na Veľkú Moravu.

odvíja v súzvuku s prístupom Štúra a v intenciiach Mickiewiczových inšpirácií. Na jeho prístup je potrebné hľadieť z perspektívy snáh vtedajších vzdelancov „o praktické zacieľenie intelektuálnych aktivít v bezprostredných potrebách národnoobraného zápasu“ ([1], 677). Ako na súčasť svedectva o uplatňovaní ideového fundamentu, o ktorý sa oprela časť vtedajšej slovenskej inteligencie pri svojom úsilí o dosiahnutie vzdelanostnej, sociálnej i politickej rovnocennosti národa. A taktiež ako na výraz romantickej národotvorby, v ktorej síce ide o pohľad do minulosti kvôli budúcnosti,⁹ nie však o mýtizovaný historický príbeh, ale o starostlivé hľadanie mýtu samotného.

Dobšinský pokračuje v prehlbovaní štúrovských prístupov v období, keď sa podarilo na čas zjednotiť konfesiou rozdelené tábory národovcov v maticiach hnutí a právnickým slovníkom formulovať požiadavku štátoprávneho zabezpečenia prirodzených práv národa v rámci Uhorska. Ide mu v prvom rade o hľadanie tradície; a to nielen tradície jazyka a slovesnej tvorivosti, ale aj myšlienok a pojmov, ktoré by sa dali použiť na obranu ľudu, jeho jazyka, zvykov a spôsobu života. Hľadaniu tradícií venovali veľa síl nielen slovanskí národovci; oči do slávnej minulosti upierala celá romantická tvorba posilnená myšlienkami nemeckých racionalistických filozofov hlásajúcich zmysluplnosť dejinného vývinu. Dobšinský ale pátra po tradícii nie preto, aby doložil slávu, ale skôr veľmi dlhú existenciu duchovného života národa, a tak podporil koncepciu prirodzeného práva, o ktorú sa štúrovci opierali, stavajúc pritom na Hegelovom koncepte národa ako osobnosti smerujúcej k realizácii svojej slobody. Aby tiež našiel a dokázal pomenovať hodnoty, s ktorými sa národ môže identifikovať, a pomohol mu ich vložiť ich do základov formujúceho sa sebadomia.

Dobšinský správne narába s povestami ako so zdrojom toho, čo nadobúdalo a menilo svoj obsah i podobu tvarovaním v ústnom podaní, a tak do istej miery odráža aj mentalitu svojich šíriteľov. Zároveň ako s niečím, čo v našom prostredí (popri náboženskej výchove) bolo významným výchovným prostriedkom k hodnotám, nástrojom pestovania schopnosti ich identifikovať, rozlišovať a pretavovať ich do prístupu k životu a konaniu. Obsah i forma, modely a vzory v povestiach mohli reflektovať i vyjadrovať špecifiku vnímania sveta obyvateľstvom, ktoré žilo v postavení menšiny v podmienkach poddanského systému a pohľady obrodencov celkom prirodzene zamierili na túto pôdu. I keď Dobšinský pravdepodobne túžil po tom, aby naše povesti nezostali len v polohe rozprávok a zaujali v našej kultúre podobnú pozíciu, akú nadobudli v západnej kultúre grécke báje,¹⁰ už sa tak nemohlo stať. Doba sa uberala inými cestami, lebo európska

⁹ O fenoméne návratov do minulosti píše veľmi zaujímavo Tibor Pichler v článku „Dejiny a pohyb ideí v slovenskom politickom myslení“ [8], kde okrem iného hovorí: „Pohľad do minulosti kvôli budúcnosti je teda súčasťou stratégie posilňovania kolektívnej identity entít, primárne jazykových, existujúcich 'prirodzene', bez inštitucionálneho ukotvenia, usilujúcich sa dosiahnuť politický status.“ ([8], 685)

¹⁰ V poslednom období sme však v súvislosti s možnosťami využitia nevidaných technických prostriedkov v oblasti archeológie a audiovizuálnej techniky svedkami zvýšeného záujmu o mýty a ich návratu do kultúry, ktoré sú aj inej provinciencie. V mnohých pôsobivých filmových dielach sa objavujú dokonalé zobrazenia nielen gréckych tém, ale aj východných či severoeurópskych. V súvislosti s tým vznikajú v umeleckej literatúre aj celkom nové verzie mýtov, ktoré využívajú prastaré vyjadrovacie prostriedky. Takéto diela dnes konkurujú aj modernej sci-fi, s ktorou sa však na niektorých miestach dotýkajú. V tvorbe sci-fi sa využíva na rozšírenie ľudských možností a prekonanie časopriestorových obmedzení dnes neexistujúca, ale predpokla-

vzdelanosť, ktorej sme súčasťou, pestovala a do dnešných dní pestuje reflexiu klasických antických mýtov, čo súvisí aj s jej kresťanským základom, ktorý sa dlhý čas rozvíjal na báze znalostí latinčiny a opieral o antické filozofické zdroje.

LITERATÚRA

- [1] BAKOŠ, V.: „Otázniky nad dejinami slovenskej filozofie.“ In: *Filozofia* 58, 2003, č. 10, s. 671 – 683.
- [2] BALÁŽOVÁ, J.: „Mýtizácia dejín z pohľadu ideológie nacionalizmu.“ In: *Filozofia* 58, 2003, č. 10, s. 736 – 744.
- [3] DOBŠINSKÝ, P.: *Úvahy o slovenských povestiach*. Turč. Sv. Martin, Matica slovenská 1871.
- [4] DOBŠINSKÝ, P.: *Prostonárodné slovenské povesti I-III*. Bratislava, SVKL 1958.
- [5] HEGEL, G. W. F.: *Filozofia dejín*. Bratislava, SVPL 1957.
- [5] KUZMÁNY, K.: *O pohanstve a kresťanstve slovenského národa*. Viedeň 1863.
- [6] OSUSKÝ, S. Š.: *Štúrova filozofia*. Bratislava, NSL 1936.
- [7] OSUSKÝ, S. Š.: *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Liptovský Mikuláš, Transcius 1939.
- [8] PICHLER, T.: „Dejiny a pohyb ideí v slovenskom politickom myslení.“ In: *Filozofia* 58, 2003, č. 10, s. 684 – 689.
- [9] *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava, Veda 1995.
- [10] ŠTÚR, L.: *Starý i nový Věk Slováků*. Bratislava 1935.
- [11] ŠTÚR, L.: *Nárečie slovenské*. Martin 1943.

Tento príspevok bol vypracovaný v Kabinete sociálnej a biologickej komunikácie SAV v rámci projektu VEGA č. 2/3148/23.

PhDr. Blanka Šulavíková, CSc.
KVSBK SAV,
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava
SR

---

daná technika a v produkcii na báze mýtov ide o predpokladané duchovné sily. Oba druhy však pracujú s možnosťou prekračovania hraníc v čase svojho vzniku nepoznatelného, nedosiahnutého či neuskutočniteľného sveta. A hoci jeden zobrazuje minulosť a druhý budúcnosť, dá sa na nich vidieť, ako blízko má k sebe produkcia predstáv o minulosti a budúcnosti, pretože to, čo „ošetrujú“ primárne, sú naliehavé ľudské potreby, ktorých žriedlom je prítomnosť.